

Město, moře, kuře, stavení

Teoretický rámec a obsah výuky semináře Moderní vývoj a teorie urbanismu

Ing. arch. MArch Markéta Březovská

Školitel: doc. Ing. arch. Karel Havliš

Ústav navrhování V, FA VUT Brno

Město, moře, kuře, stavení.¹ Lze moderní teorie urbanismu vyučovat dle zavedených pravidel a vzorů? Jako při skloňování podstatných jmen rodu středního? Neměli bychom raději reflektovat současné přístupy a objevující se nové tendence? V příspěvku se věnuji novému semináři iniciovaném Ústavem navrhování V, vyučovaném v zimním semestru 2011/2012 mnou a kolegou Janem Kristkem pod odborným dohledem docenta Havliše. Seminář *Moderní vývoj a teorie urbanismu* nesl podtitul *Město: růst, ideologie, moc a násilí*. Jeho cílem bylo seznámit studenty s teorií našeho oboru, se vztahy mezi městy a technologií, ekonomikou a politikou, s různými přístupy k plánování měst, k ideologiím, k růstu měst a s jejich problémy od první průmyslové revoluce až do současnosti. Součástí výuky byla reflexe mezioborového diskurzu – studenti měli za úkol číst, pochopit a dále prezentovat texty odborníků zabývajících se městem, z oborů sociologie, ekonomie, geografie, filozofie, urbánní antropologie či kulturní etnografie. Naším hlavním cílem bylo naučit studenty kriticky myslet, správně argumentovat, a nezávisle vyjadřovat svůj názor v otázkách teorie urbanismu bez ohledu na zavedené vzory. Můj příspěvek objasňuje teoretický rámec výuky, její konkrétní obsah a ponaučení ovlivňující zpracování mé vlastní dizertační práce. Metodiku semináře popisuje text kolegyně Jana Kristka.

Klíčová slova: urbanismus, teorie, seminář, kritika, ideologie, město

¹ *město, moře, kuře, stavení* jsou zavedené vzory *podstatných jmen* středního rodu. *Podstatné jméno* je ohebný slovní druh, který ve větě vystupuje jako argument slovesa. *Vzor (paradigma)* je slovo určené jako ukázka pro ohýbání – *skloňování* – dalších slov stejného typu. *Skloňování* je vedle slovosledu a předložek základním prostředkem k vyjadřování syntaktických vztahů mezi větními členy (Šaur 2002, 2004).

City, Sea, Chicken, Building - Theoretical Framework and Contents of Teaching in the Seminar “Modern Theories of Development and Urban Planning”

City, sea, chicken, house.¹ Can we teach the modern theory of urbanism according to established rules and patterns? As we do it with noun declension neuter? Shouldn't we rather reflect contemporary practices and new emerging tendencies? My paper describes a new seminar initiated by the *Ústav navrhování V*, taught in the winter term of 2011/1012 by my colleague Jan Kristek and myself and under the supervision of Karel Havliš. The seminar *Modern Development and Theories of Urbanism* carried a subtitle *City: Growth, Ideology, Power and Violence*. Its objective was to acquaint students with the theory of our field, the relations between cities and technology, economy and politics, with various approaches to urban planning, ideologies, urban growth and problems of cities since the first industrial revolution until today. Part of the course was a reflection of the interdisciplinary discourse - students had to read, understand and represent texts written by experts of different professional backgrounds, all dealing with cities: sociology, economics, geography, philosophy, urban anthropology or cultural ethnography. We aimed to teach students to think critically, argue correctly, and independently express their opinion in matters of urban planning theory, regardless of established patterns. My paper explains the theoretical framework of the seminar, its concrete content and affects on the processing of my own dissertation. My colleague Jan Kristek elaborates the methodology.

Keywords: urbanism, theory, seminar, critic, ideology, city

1 Seminář MVU – Moderní vývoj a teorie urbanismu

Můj příspěvek objasňuje teoretický rámec výuky nového semináře a jeho konkrétní obsah. Metodiku pak popisuje text mého kolegy a spoluvyučujícího Jana Kristka. Seminář s podtitulem *Město: růst, ideologie, moc a násilí* pod odborným dozorem doc. Ing. arch. Karla Havliše probíhal na Ústavu navrhování V Fakulty architektury VUT v Brně v zimním semestru 2011/2012, jako povinně volitelný předmět pro studenty 5. ročníku, otevřený ale studentům všem. Této možnosti využili studenti od

¹ *city, sea, chicken, house* are established Czech language *declension neuter* (*nouns' patterns*). The *noun* is a flexible word class, which in a sentence acts as an argument to verbs. *Pattern* (*paradigm*) is a word intended as an example for bending - *inflection* – for other words of the same type. *Inflection* is next to the word order and prepositions essentials mean for the expression of syntactic relations between sentence members (Šaur 2002, 2004).

1. až po 6. ročník. V semináři jsme se věnovali modernímu vývoji měst od průmyslové revoluce až do dneška na základě vybraných teoretických textů.

Zaměření semináře nespočívalo ani tak v architektonicko-historickém pohledu, jako spíše v důrazu na porozumění hluboké provázanosti mezi hmotnou podstatou měst s technologií, ekonomikou a politikou. Semestr byl rozdělen do tří bloků. První z nich s názvem RŮST se věnoval analýze vývoje města z pohledu současné teorie. Druhý, navazující blok, IDEOLOGIE, shrnoval nejdůležitější přístupy k plánování měst, chápaných jako reakce vyrůstající z podnětů příslušných období probraných v bloku prvním. Třetí blok, MOC A NÁSILÍ, nastínil město jako prostředek a prostor pro uplatňování moci. Každé z témat bylo doplněno promítáním ukázek z dokumentárních a populárních filmů, seriálů, videoklipů či počítačových her, charakterizujících probíranou dobu, názor nebo myšlenku. Vedle zprostředkování nezbytné znalosti poznatků v oboru a rozdílnosti přístupů k daným tématům, bylo hlavním cílem semináře naučit studenty tyto poznatky kriticky hodnotit a využívat v praxi ve svůj prospěch. Tomu odpovídala i forma semináře. Každý student si vybral jeden teoretický text, který přečetl, vyhodnotil a poté graficky zpracoval do přehledné prezentace tak, aby hlavní myšlenku představil ostatním. Poté jsme o problematice v kruhu diskutovali.

Závěrečným výstupem každého studenta byl vlastní kritický text, ve kterém aplikovali nabyté teoretické poznatky na osobní zkušenost, fenomén nebo projekt dle svého výběru. Důležitou součástí výuky byla i reflexe mezioborového diskurzu, v podobě přednášek a rozhovorů s externími odborníky zabývajícími se městem – z oborů sociologie, ekonomie, geografie, filozofie, urbánní antropologie či kulturní etnografie. Tito nám pomohli zprostředkovat studentům širší paletu myšlenkových postupů a odlišných názorů. Naším hlavním cílem bylo naučit studenty kriticky myslet, správně argumentovat, a nezávisle vyjadřovat svůj názor v otázkách teorie urbanismu bez ohledu na zavedené vzory výuky.

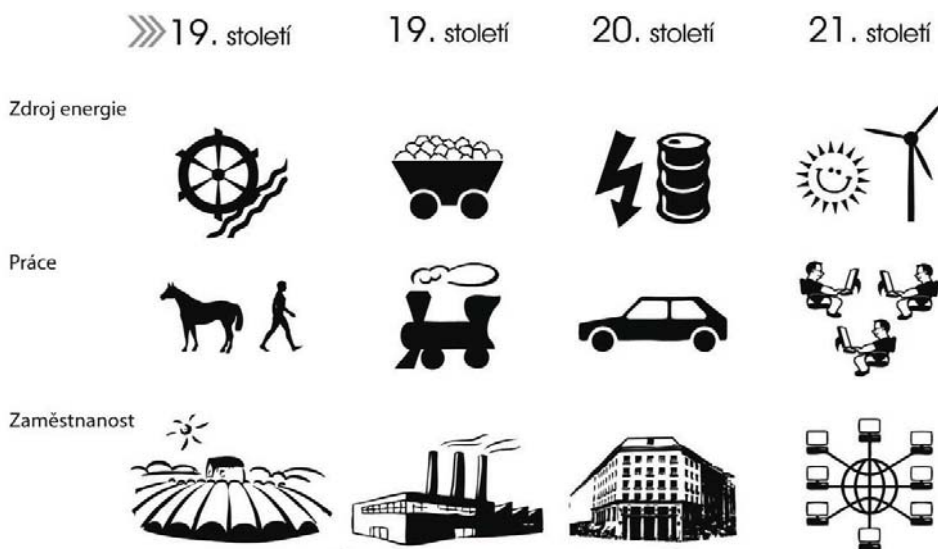
2 Blok první: RŮST

Z dnešního pohledu na vývoj měst v minulosti lze tvrdit, že šlo vždy o výsledek souhry mnoha procesů působících na změnu celé společnosti a reorganizaci prostoru. Dle Trummera (2009: 65) je můžeme je rozdělit do čtyř režimů: technologie, ekonomie, administrace a legislativa. V našem případě jsme přidali ještě demografické a kulturní pozadí. V první třetině semestru jsme se zaměřili hlavně na ekonomii, demografii a nové technologie, jako na činitele s univerzálním potenciálem, který je proměňován dalšími aspekty, jako jsou kultura či politika. Byly to právě novinky na poli technologií, jež v běhu historie často působily jako katalyzátory změn a nestability ostatních jmenovaných režimů. Mix těchto aspektů, jejichž hmotnou manifestací jsou naše dnešní města, byl vždy komplexní. Právě technologické vynálezy, jež je snadné

definovat a umístit na časovou osu, nám pomáhají klasifikovat jednotlivá období urbanizace (viz Obr. 1).

2.1 RŮST: Průmyslová revoluce

Na růst měst a urbanizaci je možno nahlížet z několika úhlů pohledu: geografického, demografického, politického, ekonomického, či sociálního, a to v různých časových obdobích. Náš seminář začíná tzv. *industriální urbanizací*, kterou český sociolog, zabývající se především sociologií města a bydlení, Musil (2002), považuje za počátky urbanizace právě díky růstu podílu městského obyvatelstva a městského způsobu života. Věnovali jsme se rapidní expanzi měst v období uhlí a oceli a koncentračním důsledkům páry jako elementárního hybatele těchto procesů. Zahraniční host Michael Reuß, B.A., německý environmentalista a urbánní historik, přednášel o změnách životních podmínek a infrastruktury v období průmyslové revoluce.

Obrázek 1: Klasifikace urbanizačních období dle studentky Zdeňky Sedlákové vycházející z textu sociologa Musila (2002: 7 – 53). Zdroj: Archiv autorky

2.2 RŮST: Fordismus

Racionalizace výroby v podobě pohyblivé montážní linky zavedená Henry Fordem znamenala nastolení nového ekonomického řádu masové produkce (Garreau 1991). Jedním z důsledků byla například lidová motorizace (Jacobs 1962) jako jeden z hlavních faktorů rozvoje suburbie. Kromě filmu Charlieho Chaplina *Modern Times* (1936) jsme shlédli také původní dokument o známém sociálním počinu své doby - frankfurtské kuchyni Margarete Schütte-Lihotzky (1928).

2.3 RŮST: Postfordismus

S nástupem střední třídy přišla i nová ekonomika flexibilní akumulace (Harvey 1994) a masová spotřeba zboží, měst, i životního stylu. V západních zemích nastoupilo období postprůmyslové, o němž nám přednášel zahradní architekt Ing. Daniel Matějka. Revitalizaci postindustriální krajiny zaznamenal i film Josefa Pleskota o Ostravské problematice *Lower Area of Vítkovice* (2011).

2.4 RŮST: Globalizace a Velkoměsta

Aspekty dnešního globalizovaného světa a jeho problémy s růstem (Burdett, Sudjic 2007), pokračující deindustrializací, migrací, ekonomickou (ne)rovnováhou (Sassen 2002), a všudypřítomnou anonymní individualitou masové spotřeby zpodobňuje například film *Fight Club* (viz Obr. 2).

Obrázek 2: „Listoval jsem katalogy IKEY a přemýšlel, jaký jídelní servis mě definuje jako osobnost... Měl jsem to všechno. Dokonce i skleněné nádoby s malinkými bublinkami a nedokonalostmi, které dokazovaly, že bylo vyrobeno upřímnými, prostými, tvrdě pracujícími, chudými lidmi z... kdo ví odkud.“ Ukázka z filmu Davida Finchera *Fight Club* (1999).

2.5 RŮST: Shrinking Cities

Scvrkávání – pojem zavedený německým architektem Oswaltem (2005) počátkem nového tisíciletí – je dnes problémem mnoha měst po celém světě a společnost na něj reaguje různě. Například východoněmeckou videohrou *Demolition Company* (2010).

3 Blok druhý: IDEOLOGIE

Ideologie je propracovaná soustava názorů, postojů, hodnot a idejí s obhajující nebo ofenzivní funkcí, založenou na formulování politických, ekonomických, ekologických, či světónázorových zájmů určité skupiny. V evropském prostředí má termín často

pejorativní vyznění a vyjadřuje též uzavřenost, jednostrannost, iracionální a propagandistické rysy, často například politické teorie či utopistické architektury. V angloamerickém prostředí se termín ideologie užívá pro neutrální označování ucelené soustavy myšlenek a výpovědí. Tuto formu porozumění jsme zvolili i pro naše studenty. Blok si kladl za cíl seznámit studenty co nejotevřeněji s historickými a moderními přístupy k urbanismu, na základě dvou kategorizací dle dvou francouzských historiček a teoretiček architektury – Françoise Choay a Françoise Fromont. Dále jsme se věnovali současným konzumním tendencím ve společnosti a jejich následkům na města.

Obrázek 3: Disneyland symbolizuje ovládnutí prostoru prostřednictvím nástrojů architektury pod nadnárodní korporátní patronací. Svět radosti a štěstí je krajinou vizuálního konzumu symbolizující posun ke společnosti spotřeby.

Zdroj: STEROW © Stephen Rowley 2011.

3.1 IDEOLOGIE: Kategorizace dle Françoise Choay

Choay, narozena 1925, dělí ideové přístupy k architektuře a urbanismu na naturalistický – reprezentovaný například Wrightem (plán města pro novou komunitu, 2000), progresivní – zastoupený např. brutální modernou (LeCorbusier) a kulturalistický, s návrhy ideálních zahradních měst (Howard 2011). Probrali jsme pozadí vzniku jednotlivých idejí i jejich případné realizace a uvítali přednášku filozofa, režiséra, scenáristy a pedagoga MgA. Jana Motala na téma rozpouštění mýtu modernity ve velkoměstě.

3.2 IDEOLOGIE: Kategorizace dle Françoise Fromonot

O generaci mladší Fromonot, narozena 1958, aplikuje na existující ideje jinou klasifikaci, přichází s dělením opět na tři skupiny: supermodernismus (Koolhaas 1995), metamodernismus (Spirn 2000) a postmodernismus, reprezentovaný Krierem a Jencksem.

3.3 IDEOLOGIE: Město jako produkt

Hostem byla socioložka Mgr. Slavomíra Ferenčuhová, Ph.D., která se věnovala otázce, v jakém smyslu jsou města na prodej, kdy, jak a proč se rozvinul *city branding* a *place marketing*, jak se vytváří atraktivní identita a image místa/města a komu jsou města jako produkty primárně určena. Dle Jayne (2006) jsou města nejen místy spotřeby, ale také předměty spotřeby, a tak jsme se dostali až k Disneylandu (viz Obr. 3) a Disneyworldu (Zukin 1993) a urbánním aktivitám firmy Nike (von Borries 2004).

4 Blok třetí: MOC A NÁSILÍ

Moc je schopnost prosadit svou vůli případně i proti vůli jiných a v širším smyslu patří k existenci každého člověka, společnosti, či k fungování města. Moc v sobě zahrnuje otevřeně či skrytě moment donucení nebo hrozby násilím a bývá tedy zdrojem konfliktů. Konflikty jsou odpradáвна samozřejmým aspektem utváření a formování měst. V moderní společnosti je donucování monopolizováno státem, nadnárodními korporacemi, politikou, ekonomikou, ale také například kulturou. V tomto bloku jsme se zabývali násilím (na/ve městě = urbidou) nejen ve formě válek či terorismu, ale také násilím a konflikty moci, souvisejícími s různými krizemi a nenápadnou kontrolou ve městě.

4.1 MOC A NÁSILÍ: Krize, Válka, strategie, terorismus a kontrola ve městě

Kulturní antropolog Petr Gibas, Msc. vystoupil s přednáškou o pražském metru, o strachu z války a o tom, jak se promítl do socialistického města, jak na rovině materiální, tak i ideologické a imaginární. Také jsme se zabývali otázkami geopolitiky, bezpečnosti, kontroly ve veřejném prostoru (Norman 2009) a míry, do jaké mohou válečné strategie (Weizman 2007) ovlivňovat vnímání a užívání městského prostředí a architektury.

5 Závěr

Hlavním cílem našeho semináře bylo naučit studenty kriticky myslet, správně argumentovat, a nezávisle vyjadřovat svůj názor v otázkách teorie urbanismu. Pro výuku architektury a urbanismu atypická, ale důležitá témata jsme probírali inovační, participační metodou (Kristek 2012), potlačující starší vzory výuky, jako memorování dat. Samotní studenti se aktivně podíleli na obsahu i formě semináře, což však kladlo vyšší náročnost na udržení jeho kvality. Vedle týdenního dvouhodinového vyučování

jsme se studenty pravidelně konzultovali jejich vlastní práce a připravovali tak každou hodinu v úzké návaznosti na tu poslední i budoucí. Jediná konstantní věc je změna sama o sobě, (Heraclitus in Mansley Robinson 1968: 91), a stejně jako rychle se měnící svět mění se i přístup k výuce. Akademická i profesionální sféra architektury a urbanismu zažívají tlak jako nikdy předtím, působí na ně nové faktory. Mezi tyto síly patří globalizace, rostoucí role a vliv technologií, extrémně rychlá urbanizace v zemích rozvíjejících se ekonomik, nové energetické a (de)regulační politiky. Co to znamená pro současnou výuku? Můžeme se oprostit od zavedených vzorů a vyučovat teorii způsobem, jež si žádá současný praxe?

6 Seznam použité literatury a pramenů

von BORRIES, Friedrich. 2004. *Who's Afraid of Niketown?: Nike-urbanism, Branding And the City of Tomorrow*. Rotterdam: Episode Publishers, 2004, 104 s. ISBN 90-597-3014-3.

BURDETT, Richard. RODE, Philipp. The Urban Age project. In BURDETT, Richard. SUDJIC, Deyan. 2007. *The Endless City*. London: Phaidon, 2007. s. 8 – 31. ISBN 0714859567.

Fight Club [film]. Režie David FINCHER. USA: 20th Century Fox, 1999.

GARREAU, Joel. Chapter 4. Detroit – The Automobile, Individualism, and Time. In GARREAU, Joel. *Edge City: Life on the New Frontier*. New York: Anchor Books, 1992, s. 99-138. ISBN 0385424345.

HARVEY, David. From Fordism to Flexible Accumulation. In HARVEY, David. *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Cambridge: Wiley-Blackwell, 1994. s. 141-188. ISBN 9780631162940.

HOWARD, Ebenezer. *Garden Cities of To-Morrow (Being the Second Edition of „To-Morrow: A Peaceful Path to Real Reform“)*, Charleston, South Carolina: NabuPress, 1902. (2011), 174 s. ISBN 1272142752

JACOBS, Jane. Chapter 18. Erosion of Cities or Attrition of Automobiles. In JACOBS, Jane. *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Modern Library, 1993, s. 338 – 371. ISBN 0679600477.

JAYNE, Mark. *Cities and Consumption*. New York: Routledge, 2006, 244 s. ISBN 978-041-5327-343.

KOOLHAAS, Rem. What Ever Happened to Urbanism? In O.M.A., KOOLHAAS, Rem. MAU, Bruce. *S, M, L, XL*. New York: The Monacelli Press, 1995, s. 959 – 971. ISBN 978-1885254016.

KRISTEK Jan. Koncepce metodiky výuky semináře MVU. FA VUT Brno, 2012, viz tento sborník.

MANSLEY ROBINSON, John. *An Introduction to Early Greek Philosophy: The Chief Fragments and Ancient Testimony, with Connecting Commentary*. Boston: Houghton Mifflin, 1968, 339 s. ISBN 03-950-5316-1.

MUMFORD, Lewis. Chapter 15. Paleotechnic Paradise: Coketown. In MUMFORD, Lewis. *The City in History: Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects*. New York: Harcourt, Brace and World, 1961, s. 446 – 481. ISBN 0156180359.

MUSIL, Jiří. Co je urbanizace? In HORSKÁ, Pavla. MAUR, Eduard. MUSIL, Jiří. (eds.). *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha: Paseka, 2002, s. 7 - 53. ISBN 9788071854098.

NORMAN, Nils. The Urbanomics Archive. In: HEINDL, Gabu (ed.). *position alltag, architecture in the context of everyday life*. Graz: Haus der Architektur, 2009, 170 s. ISBN 39-011-7468-0.

OSWALT, Philipp. *Shrinking cities: International Research*. New York: Hatje Cantz, 2005. ISBN 37757171102.

SASSEN, Saskia. Analytic Borderlands: Economy and Culture in the Global City. In BRIDGE, Gary. WATSON, Sophie (eds.). *A Companion to the City*. Oxford, UK: Blackwell, 2002, s. 168 - 180. ISBN 9780631235781.

SPIRN A. W. Městská příroda a urbanismus, obnovování velké tradice. In MAIER, Karel (ed.). *Urbanistická čítanka: vybrané texty urbanistické literatury XX. století*. Praha: Česká komora architektů, 2000, s. 57-69. ISBN 978-809-0273-535.

ŠAUR, Vladimír. *Pravidla českého pravopisu: s výkladem mluvnice*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2004, 445 s. ISBN 80-718-1133-5.

ŠAUR, Vladimír. *Encyklopedický slovník češtiny: s výkladem mluvnice*. 1. vyd. Praha: NLN, 2002, 604 s. ISBN 80-710-6484-X.

TRUMMER, Peter. Morphogenetic Urbanism. In LEACH, Neil (ed.). *Digital Cities AD: Architectural Design*. London: John Wiley, 2009, s. 64 - 66. 79, 4. ISBN 0470773006.

WEIZMAN, Eyal. *Hollowland: Israel's architecture of occupation*. New York: Verso, 2007, 318 s. ISBN 18-446-7125-9.

WRIGHT, F. L. Město Broadacre: plán nové komunity. In MAIER, Karel (ed.). *Urbanistická čítanka: vybrané texty urbanistické literatury XX. století*. Vyd. 1. Praha: Česká komora architektů, 2000, s. 24 – 28. ISBN 978-809-0273-535.

ZUKIN, Sharon. Chapter 8. Disney World: The Power of Facade / The Facade of Power. In ZUKIN, Sharon. *Landscapes of Power: From Detroit to Disney World*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1993, s. 217 – 250. ISBN 05-200-8288-5